

HAMZA BEY KÜLLİYESİ

Bursa'da
XV. yüzyıla ait külliye.

Murâdiye'nin batı kısmında, kendi adıyla anılan semte hâkim bir mevkide bulunan yapılar topluluğunun aslı cami, medrese, imaret ve beş türbeden meydana gelir; bugüne yalnız cami ile üç türbe ulaşmıştır. Külliye'nin bânisi, I. Mehmed ve II. Murad'ın vezîriâzamı Bayezid Paşa'nın kardeşi olduğu sanılan İzmir Fâtihî lakaplı Hamza Bey'dir. Fâtih Sultan Mehmed'in 866 (1462) yılında Eflak'a gönderdiği heyette yer alan Hamza Bey, Drakula lakabı ile tanınan Voyvoda Vlad Tepeş (Kazıklı Voyvoda) tarafından heyetin diğer üyeleriyle birlikte öldürtülmüş, daha sonra İstanbul'a getirilen naaşı Bursa'da toprağa verilmiştir.

Cami. Binanın inşa kitâbesi yoktur; XV. yüzyılın ortalarında mescid olarak yapılmış, 1614'te Kazasker Muallimzâde Ahmed Efendi tarafından minber ilâvesiyle camiye çevrilmiştir. 1826 ve 1874 yıllarında

tamirat geçirmiş ve bunların ikincisinde cümle kapısının üzerine bir kitâbe yerleştirilmiştir. 1959-1962 yılları arasında Bursa Eski Eser Sevenler Derneği ve 1969'da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından tekrar tamir ettirilen cami ile türbeler halen oldukça bakımlı durumda bulunmaktadır.

Tabhâneli (zâviyeli) camiler grubuna girer yapı beş kubbeli bir son cemaat yeri, ana eksen doğrultusunda üzeri birer büyük kubbe ile örtülür iki ana mekân ve bunlardan girişe göre öndekinin yanlarında yer alan kubbeli iki tabhânedan meydana gelmektedir. Kare planlı olan ana mekânlardan öndeki önce sekizgen, sonra onaltıgen şeklinde biçimlenmiş bir kasnağa oturan 8,5 m. çapında bir kubbe ile örtülüdür. Kasnakta camları renkli altı pencere ve on iki adet niş yer alır. Sekizgen kasnağın köşeleri kubbe yuvarlağına dokuz sıra, onaltıgen kasnağın köşeleri ise üç sıra mukarnasla bağlanmıştır. Mihrap tarafındaki kubbe Türk üçgenleriyle pahlanmış bir kasnak üzerinde yükselir. Kasnakta üç, mekânın duvarlarında altı üstlü olmak üzere ikişerden altı adet yuvarlak kemerli pencere bulunur. Geniş bir çerçeve içine alınmış olan mihrap nişinin kavsarası altı sıra mukarnaslıdır. Dikdörtgen planlı tabhâneler, geniş kemerli birer eyvan şeklinde girişin önündeki mekâna eklenmiştir. Batıdaki eyvan, geçiş pandantiflerinde beş sıra mukarnas bulunan sekizgen kasnaklı bir kubbe ile örtülüdür. Bu bölümün güney duvarında yer alan mihrap yarı silindirik bir niş halinde ve sivri alınlıklıdır; nişin içinde dökümlü bir perde tasviri, çerçeve ve alınlıkta ise bitkisel motiflerin hâkim olduğu malakârî bezemeler görülür. Doğudaki eyvanın kubbesi, iki sıra iri bademden oluşan bir kasnak üzerine oturmaktadır. Buradaki mihrabın önceleri bir ocak olabileceği ileri sürülmektedir (Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi III-IV*, s. 93).

Son cemaat yerini teşkil eden kubbe örtülü beş bölümden ortadaki diğerlerinden daha yüksek ve cepheden dışa taşkın yapılarak bir taka benzetilmiştir. Bu bölümün kemerini taşıyan pâyelerin iç yüzlerinde mihrâbiyeler bulunur. Son cemaat yerinin batı kısmındaki bölümde, caminin müezzinlerinden Hocazâde Mustafa Efendi'nin kabri yer almaktadır. Son cemaat yerinin soldaki tabhâne duvarına bitiştiği yerde bulunan minare orijinal değildir. Tek şerefeli olan minarenin kaidesi tuğla ve kesme taştan, gövdesi tuğladan yapılmıştır; şerefesinin altına yer-

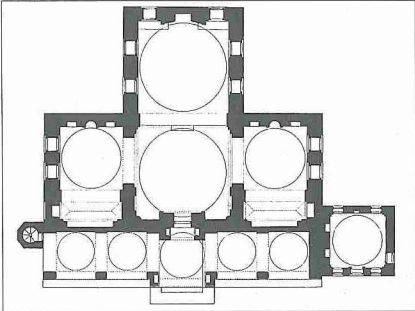
leştirilen iki sıra çini levhanın gövdeyi kuşattığı görülür.

Duvarlarda bir sıra kesme taş ve üç sıra tuğladan oluşturulan almaşık bir örgü kullanılmış ve aralara dikey tuğlalar konularak tek düzelik önlenmiştir. Kasnak, kemer gibi kavisli bölümlerde sadece tuğladan faydalanılmıştır. Saçak altında ve kubbe eteğinde testere dişi sıraları yer alır. Yapının içi süsleme yönünden zayıftır. Eski kalem işi bezemelerden hiçbir iz kalmamış olup mevcut süslemeler ve renkli camlar yenidir. Batı eyvandaki mihrabın alçı bezemeleri ve binanın ceviz ağacından yapıma ahşap pencere kanatları ise eskidir.

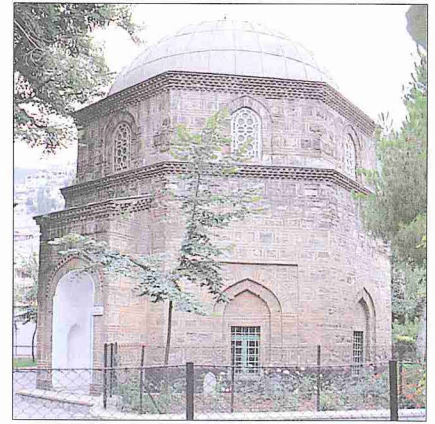
Türbeler. Türbelerden caminin batı köşesine bitişik olan, kareye yakın dikdörtgen planlı ve tromplarla geçilen kasnaksız kubbe örtülüdür. Kenarları kabartma çerçeveye alınan duvarlar kapı ve pencere kemerlerine kadar bir sıra kesme taş, iki sıra tuğla ile, kemerlerden sonra ise geometrik desenler meydana getirecek şekilde dekoratif dizilmiş tuğlalarla örülmüştür. Kuzey cephesinde yer alan kapı ile iki yanındaki mermer söveli pencereler sivri kemerli alınlıklara sahiptir. Kapının üzerinde ayrıca yuvarlak kemerli, alçı şebekeli ve renkli camlı bir pencere daha bulunmaktadır. Türbedeki üç sandukadan biri Hamza Bey'in eşine, diğer ikisi kızlarına aittir.

Hamza Bey'in türbesi avlunun güneybatı köşesindedir. Kesme taş ve tuğladan inşa edilen sekizgen planlı türbenin üzeri yine sekizgen ve yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülüdür. Saçak

Hamza Bey Camii ve planı - Bursa

Hamza Bey'in türbesi

HAMZA BEY KÜLLİYESİ

altında iki, kubbe eteğinde ise üç sıra testere dışının binayı çepeçevre dolandı-
ğı görülür. Kapı doğu cephesinde ve dar
bir eyvan şeklinde dışa taşkın yapılmıştır.
Gövdenin kapı ve mihrap tarafına rastla-
yanlar hariç diğer altı cephesinde birer-
den altı mermer söveli ve parmaklıklı,
kasnağında ise alçı şebekeli ve sivri ke-
merli sekiz pencere bulunmaktadır. Ham-
za Bey'inkinden başka on iki sandukanın
daha yer aldığı türbenin içi oldukça sade,
mihrabı mukarnaslıdır.

Bu türbenin yaklaşık 10 m. kuzeydoğu-
sunda yer alan diğer türbe Hamza Bey'in
torunu ve II. Bayezid'in damadı olan Ka-
ra Mustafa Paşa'ya aittir. Kare planlı ya-
pının üzerini yüksek sekizgen kasnaklı
bir kubbe örter. Kapı doğu cephesinde
ve sivri kemerli derin bir eyvan şeklinde-
dir. Duvarlara altlı üstlü dörder, kasnağa
da cephe yönlerine bakan dört pencere
yerleştirilmiştir; dört köşe ve sivri kemer
alınıklı olan alttakiler (girişin karşısına
rastlayan sağdaki sağır) demir parmak-
lıklı, sivri kemerli olan üsttekilerle kas-
naktakiler ise alçı şebekeli ve revzenlidir.
Almaşık örgülü kesme taş ve tuğladan
inşa edilen yapının saçak altını üç sıra tes-
tere dışı dolandır. Sivri kemerli bir mihra-
bın yer aldığı iç mekânda beş adet san-
duka bulunmaktadır. Günümüze bazı du-
var kalıntıları ulaşan medrese ise cami-
nin kuzeydoğusunda yer alıyordu.

BİBLİYOGRAFYA :

Aşıkpaşazâde, *Tarih* (Atsız), s. 209; H. Wilde,
Brussa, Berlin 1909, s. 56; Ali Ziya Topaç,
Hamza Bey Tarihi, Sinop ve İzmir Fatihî, Bursa
1949, tür.yer.; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*
(Bursa 1950), İstanbul 1982, s. 35-36; Ayverdi,
Fâtih Devri Mi'mârîsi, s. 228-231, rs. 181-184;
a.mlf., *Osmanlı Mi'mârîsi III-IV*, s. 89-97, 155-
158; a.mlf. - İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin*
Osmanlı Mi'mârîsi, İstanbul 1976, s. 61; A.
Gabriel, *Une capitale turque: Brousse-Bursa*,
Paris 1958, I, 141-143, rs. 81-83; II, lv. LXVIII/
3-4; Aptullah Kuran, *The Mosque in Early Ot-*
toman Architecture, London 1968, s. 128-129,
rs. 144-145; *Cumhuriyetin 50. Yılında Vakıf-*
lar, Ankara 1970, s. 21; Baltacı, *Osmanlı Med-*
reseleri, s. 131-133; B. Harrell, *Bursa Rehber-*
ri (trc. Suna Asımgil), İstanbul 1980, s. 27-28;
Türkiye'de Vakıf Âbideler ve Eski Eserler,
Ankara 1983, III, 74-76, 262-264, 268-269,
326; Bedri Yalman, *Bursa*, İstanbul 1984, s. 158-
161; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarîsi*,
İstanbul 1986, s. 88-89; a.mlf., "Osmanlı Devri
Mimarîsi", *Başlangıcından Bugüne Türk Sa-*
nati, Ankara 1993, s. 190; Memduh Turgut Ko-
yunluoğlu, "Bursa Gezintilerinden Abideler",
Uludağ, sy. 2, Bursa 1935, s. 31; Semavi Eyice,
"İlk Osmanlı Devrinin Dinî-İçtimâî Bir Müesse-
sesi: Zâviyeler ve Zâviyeli Camiler", *İFM*, sy. 23
(1962-63), s. 42, şekil 34; *Bursa Ansiklopedisi*,
Bursa 1987, I, 425-426.

ENİS KARAKAYA

HAMZA BEY PALANKASI CAMİİ

Macaristan'ın Erd kasabasında
Türk döneminde yapılmış cami.

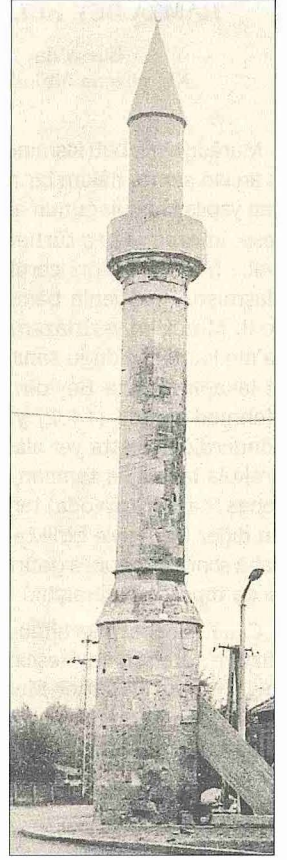
Macaristan'daki Türk hâkimiyeti sıra-
sında Hamza Bey tarafından Budin'in 20
km. kadar güneyindeki Erd kasabasında
ahşap direklerle korunan basit bir kale
(palanka) yapılmıştı. Kanûnî Sultan Süley-
man'ın emriyle Hamza Bey'in kurduğu
bu kalenin içindeki caminin kimin vakfı
olduğu kesin olarak bilinmiyorsa da bâ-
nisinin Hamza Bey olduğu tahmin edil-
mektedir. 1072 yılı Zilkadesinde (Haziran-
Temmuz 1662) buraya uğrayan Evliya Çe-
lebi, yakılmış olan kalenin Köprülüzâde
Fâzil Ahmed Paşa Budin'e gelirken Bey-
lerbeyi İsmâil Paşa'nın himmetiyle camiye
birlikte ihya edildiğini bildirir. O sırada
300 muhafızı olan kale içinde ahşap yir-
mi ev bulunuyordu.

Budin Türk idaresinden çıktığında Ham-
za Bey Camii kendi kaderine terkedilmiş-
ti. 1838'de bir sel baskınında zarar gö-
rdüğü söylenen cami daha sonra yıkılmış,
fakat minaresi günümüze kadar ayakta
kalabilmiştir. 1847'de János Varsányi ta-
rafından bir resmi çizilen minarenin da-
ha o tarihte şerefeden yukarısının bulun-
madığı, hatta şerefe tabanı ile çıkması-
nın bir kısmının da eksik olduğu görülür.

Caminin bugün sadece temel izleri far-
kedilmektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin
ölçüleri binanın yaklaşık 10,64 m. genişlik-
te ve 8,10 m. derinlikte enine dikdörtgen
planlı bir ibadet yeri olduğunu gösterir.
Bu plana göre caminin üstü kiremit kap-
lı ahşap çatı ile örtülül olmalıydı. Minare
girişinin zeminden yüksekte oluşu da bu-
raya aslında cami içindeki bir mahfilden
geçildiğini gösterir. Cami beden duvarla-
rının ahşaptan olması muhtemeldir.

Minare kesme taştan inşa edilmiştir.
Kürsü ve gövde on iki pahlıdır. Daha ön-
ceki ziyarette mevcut olmayan sade ka-
visli bir çıkmaya oturan şerefe korkuluğu
ile petek kısmı ve üstteki külâh, 1970-
1972'deki tamir ve düzenlemede K. Fe-
renczy tarafından yapılmıştır. Gövdenin
şerefeye yakın yukarı kısmında taşla iş-
lenmiş süslemeler bir serhad kalesinde-
ki küçük bir camiye gösterilen özenin işa-
retidir.

Aynı düzenleme ve tamirde, yine be-
tondan son derece sade bir de mihrap
inşa edilerek Hamza Bey Camii'nin hâti-
rası yaşatılmak istenmiştir. Macaristan'da
Türk hâkimiyeti döneminden kalabil-

Hamza Bey
Palankası
Camii'nin
minaresi
(Ayverdi,
rs. 157)

miş Peçuy'da Yakovalı Hasan Paşa ve Eğ-
ri'de Kethüdâ camileriyle birlikte üç mi-
nareneden biri olan bu hâtıranın korunmuş
olması şükranla karşılanır.

BİBLİYOGRAFYA :

Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 212; E. Foerk,
Török Emlékek Magyarországbán, Budapest
1918, lv. 33; K. Cizányi, "Az érdi minaret", *Techni-*
nika [baskı yeri yok], 1942, s. 95-96; J. Molnár,
"A Hazai minárek esztétikai vizsgálatá", *Kü-*
lönnyomat a művészettörténeti Ertesítő, Bu-
dapest 1961, I, 13-20, rs. 2, 7, 9, 16, 17; a.mlf.,
"Hamza bég dzsámija", *Müemlékvédelem*, III,
Budapest 1964, s. 142-147; a.mlf., *Macaristan'daki*
Türk Anıtları, Ankara 1973, s. 13, lv. 19-
20; a.mlf., *A Török világ Emlékei Magyarorszá-*
gon, Budapest 1976, s. 52-55, 3 resim; G. Gyö-
zö, *Türkische Baudenkmöler in Ungarn*, Bu-
dapest 1976, s. 30-31, rs. 25; a.e.: *Turkish Mo-*
numents in Hungary, Budapest 1976, s. 29;
Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri*
I, s. 184-189.

SEMÂVİ EYİCE

HAMZA b. EDREK

(حمزة بن أدرك)

(ö. 194/810)

Hâriciler'in
Acâride fırkasına bağlı kollardan
Hamziyye'nin kurucusu
(bk. ACÂRİDE).